

ELS MUSEUS DE CIUTAT I LES CIUTATS A EUROPA. UNA VISIÓ DES DE BARCELONA

JOAN ROCA I ALBERT
Museu d'Història de Barcelona

En una època marcada per la globalització, la crisi dels poders estatals i la reformulació de les identitats nacionals, el potencial cohesionador i regulador de les ciutats, com a espais de vida pràctica, adquireix una rellevància especial: són alhora el lloc del conflicte i el lloc de la negociació, dels acords i de les vivències compartides. En aquest context històric, els museus de ciutat han adquirit, en les primeres dècades del segle XXI, una importància molt notable com a museus de la ciutadania.¹

El paradigma d'acció en auge als museus de ciutat és a hores d'ara molt més participatiu que fa uns anys, tant en la ideació de les propostes com en l'atenció als usuaris, incloses les activitats en format de laboratori i els itineraris urbans. «Meine Stadt, meine Geschichte» ('La meua ciutat, la meua història') va ser el lema que va sorgir a l'inici de la transformació del Museum für Stuttgart, una metròpolis amb una llarga història de creixement migratori.²

Les dificultats per construir Europa i l'auge dels moviments populistes autoritaris posen de manifest la rellevància de l'esquelet de la societat europea constituït per les seves ciutats com a agents de canvi en el camí de trobar noves alternatives per al segle XXI, d'acord amb l'expressió que Benjamin R. Barber va fer famosa al títol d'un dels seus llibres, *Si els alcaldes governessin el món. Països disfuncionals, ciutats emergents*.³

1. Aquest article és part d'una reflexió en curs amb altres museus de grans ciutats europees desenvolupada en fòrums diversos. La ponència presentada l'any 2016 a «Ciutats mediterrànies: "L'espai i el territori"», que duia per títol «Barcelona i la construcció d'Europa. Apunts des del Museu de la Ciutat», ha estat el punt de partida de diversos treballs. L'escrit que aquí es publica ja incorpora les reflexions efectuades a la sessió «City Museums as Agents of Change in the XXI Century» del congrés de l'European Association for Urban History (EAUH) celebrat a Roma el setembre de 2018. Agraïxo molt a Joana Sousa Monteiro i Renée Kistemaker la seva lectura crítica del text present. Vegeu també sobre el tema: Joan ROCA I ALBERT, «At the Crossroads of Cultural and Urban Policies. Rethinking the City and the City Museum», a Jelena SAVIĆ (ed.), *The Future of Museums of Cities*, París, CAMOC-ICOM, 2019, p. 14-25.

2. Segons el projecte inicial de 2013: «Stadtgeschichte = Migrationsgeschichte. Das Stadtmuseum will die Migrationsgeschichte der Stadt als einen integrierten Teil der Stadtgeschichte erzählen». Vegeu <http://www.stadtpalais-stuttgart.de/assets/files/newsroom/allgemein/stadtmuseum/sms-presse_stadtmuseum_mu-seumskonzeption.pdf> (consulta: 2 agost 2018).

3. Benjamin R. BARBER, *If Mayors Ruled the World: Dysfunctional Nations, Rising Cities*, New Haven, Yale University Press, 2013. En català, traducció de Josefina Caball per a l'editorial Arcàdia, Barcelona, 2015.

No són pocs els museus de ciutat que actualment estan immersos en un procés de reforma i ampliació de les seves estructures i espais, i també de nova definició dels relats de ciutat que substancien. A diferència, però, dels museus d'art, de ciència o de tècnica, els museus de ciutat no han tingut fins fa poc marcs internacionals per a definir i debatre el seu potencial⁴ com a centres patrimonials de recerca i coneixement que exerceixen de mirall i portal de les seves metròpolis, sovint amb els seus espais patrimonials repartits per la ciutat. En trobar-se aquests museus a cavall de les polítiques culturals i les polítiques urbanes, la consolidació de nous models per a relligar història, patrimoni i ciutadania implica conciliar les visions dels historiadors urbans, els dirigents d'urbanisme i els responsables de les polítiques socials i culturals.⁵

1. Les ciutats i el seu museu

1.1. Museus vinculats al canvi urbà

L'any 1860, en un moment en què s'estenien els enderrocs de la Brussel·les antiga, Alphonse Wauters, l'arxiver de la ciutat, i Charles Buis, l'alcalde, van promoure la idea de fer un museu. Poc després, el 1866, Georges Eugène Haussmann proposava que la municipalitat de París adquirís l'Hôtel Carnavalet per ubicar-hi un museu que es fes ressò de la ciutat demolida, que va obrir les portes el 1880. S'intentava així pal·liar la desaparició d'un món que la modernització del nucli històric destruïa sense gaires miraments tot i les crítiques suscitades —com les de Victor Hugo. Aquest moviment

4. Les reflexions compartides sobre els museus de ciutat van començar a Londres el 1993. Llavors es va crear l'Association of City Museums, que formalment es va reunir per primer cop a Barcelona l'any 1995. Quasi una dècada més tard, el 2004, es va acordar la creació d'una secció específica de l'ICOM dedicada als museus de ciutat, el CAMOC, que va celebrar el seu primer congrés a Moscou el 2005. El darrer d'aquests congressos anuals ha tingut lloc el 2018 a Frankfurt, amb el tema «El futur dels museus de ciutat». D'altra banda, l'any 2010, el MUHBA (Museu d'Història de Barcelona) va impulsar la creació de la City History Museums and Research Network of Europe, una xarxa del tot informal que reuneix regularment museus i centres d'estudis urbans a Barcelona.

5. La història dels museus de ciutat en gran part està per escriure. Fa tres anys va aparèixer l'obra de Jean Louis POSTULA, *Les musées de ville, histoire et actualités*, París, La Documentation Française, 2015, i en les publicacions del CAMOC/ICOM també es poden localitzar alguns articles al respecte.

FIGURA 1. La sala 53 del Musée Carnavalet, abans de la reforma iniciada el 2016 del museu de la ciutat de París (Fotografia: TheSupermat, Wikimedia Commons).

aviat fou general al continent: a Cracòvia, per exemple, també es parlava d'un museu de la ciutat des de la dècada de 1860, encara que la seva concreció va tenir lloc molt temps després.

Els museus de ciutat configurats entre les darreres dècades del segle XIX i les primeres del XX es van mantenir sense grans canvis després que la renovació urbana dels nuclis antics perdés intensitat. Molts d'aquests museus van quedar amb una col·lecció i uns espais expositius poc alterats durant molt temps, fins que, avançant el segle XX, un interès creixent pel patrimoni cultural multiplicà els edificis i elements a conservar, que en alguns casos les administracions locals van afegir al museu de la ciutat, per raons conceptuals i també, de vegades, per estalviar. Els museus de ciutat van esdevenir així policèntrics amb la incorporació de nous espais patrimonials, alguns dels quals havien tingut prèviament l'estatus de museu a part.

El gran canvi en la missió, l'estructura i fins i tot la posició en l'espai urbà dels museus de ciutat ha tingut lloc des de principi del segle XXI sota l'impacte que les tecnologies digitals i la globalització han tingut en la metamorfosi de les societats urbanes. Es fa notar per tot Europa una valoració a l'alça dels museus de ciutat, com a punt de confluència d'una ciutadania cada cop més diversa i com a espais de presentació i representació urbana per a ciutadans i visitants.

Tot plegat fa molt necessari reconèixer l'especificitat dels museus de ciutat, fins i tot en la seva definició, una tasca que l'ICOM (Consell Internacional de Museus) ja ha començat a abordar des de la seva secció dedicada a aquest àmbit, el CAMOC (Comitè Internacional per a les Col·leccions i Activitats dels Museus de Ciutat).⁶

6. En el congrés del CAMOC celebrat a Frankfurt el juny de 2018 sota el lema «The Future of Museums of Cities» em fou con-

1.2. Centralitats ciutadanes

Les operacions de zonificació museística i cultural *business oriented*, tan abundants a les darreres dècades, han tingut com a objectiu principal, o almenys com a objectiu molt destacat, l'atracció de visitants vinguts de fora.⁷ En canvi, la decisió de mantenir o atorgar una posició central a la seu principal del museu d'història de la ciutat s'ha justificat prioritàriament en el propòsit de fer-ne un símbol del municipi que pogués ser, alhora, una expressió de la presència ciutadana en el nucli històric. En algun cas, com un referent explícit del «dret al centre» dels habitants de qualsevol origen i condició.

Liverpool potser és el cas més extrem en què es confia al museu de la ciutat tant la representació portes enfora com, sobretot, el reforç de l'autoestima d'una població que encara no ha oblidat l'impacte del declivi industrial i les polítiques thatcheristes. «El Museum of Liverpool reflecteix la importància global de la ciutat,

fiada la ponència marc que vaig proposar de titular «Between Cultural and Urban Policies. Rethinking the City and the City Museum», recentment publicada. Joan ROCA I ALBERT, «At the Crossroads of Cultural and Urban Policies. Rethinking the City and the City Museum», p. 14-25.

7. La presència de museus i galeries artístiques en operacions gentrificadores ha seguit pautes diverses: elements singulars (Bilbao), zones exclusives (Museumsinsel de Berlín, Museumsviertel de Viena), parcs urbans (Copenhaguen, Budapest) o barris de museus (Amsterdam, Munic). Però hi ha hagut també fórmules més flexibles i integradores, com la Museumsufer de Frankfurt: el terme *riba de museus* aplega conceptualment les institucions culturals a banda i banda del riu Main, del centre cap a les perifèries. Vegeu al respecte: Ekaterina KOCHERGINA, «Urban Planning Aspects of Museum Quarters as an Architectural Medium for Creative Cities», *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering* (Bristol), núm. 245 (2017).

per la seva geografia, història i cultura úniques. Els visitants poden explorar com el port, la seva gent i la seva història creativa i esportiva han modelat la ciutat [...] en un edifici construït especialment amb aquest objectiu al cèlebre passeig marítim.»⁸ El nou museu, que va obrir les portes el 19 de juliol de 2011, es localitza a l'espai més simbòlic i representatiu de la ciutat, a la riba del Mersey. L'operació té un aire de família amb el Guggenheim de Bilbao, però en aquest cas, sense menystenir els visitants de fora, l'equipament s'orienta sobretot als habitants de Liverpool. Dins el marc dels National Museums Liverpool, dels quals depèn, aquest museu aspira a ser «una referència mundial com a servei museístic inclusiu [...] que maximitzi l'impacte social i la capacitat d'inclusió», a partir de la consideració que «els museus tenen una vocació fonamentalment educativa; són espais per a explorar idees i establir diàlegs que utilitzen les col·leccions per inspirar la gent».⁹

Pocs mesos després, el 8 de setembre de 2011, l'Amsterdam Museum inaugurava «Amsterdam DNA», una exposició permanent pensada per oferir un punt de vista sobre la ciutat en quaranta-cinc minuts. El museu es defineix com «un espai de trobada per a qualsevol qui vulgui saber més sobre la ciutat». Té la seu a l'antic orfenat, amb l'entrada per Kalverstraat, un dels principals carrers comercials. Sense deixar l'objectiu de ser útil als visitants de la ciutat, l'Amsterdam Museum ha desenvolupat una tasca sociocultural de fons amb comunitats urbanes molt diverses i disperses, i els resultats d'aquests programes han estat sempre mostrats al cor de la ciutat. Així fou, per exemple, en el cas del projecte Entrepreneurial Cultures, coordinat amb sis ciutats més que tenien objectius similars.¹⁰

Al seu torn, el Museum Rotterdam s'ha decantat finalment per la màxima centralitat urbana després d'uns quants anys d'experimentar amb la idea d'un treball museístic nòmada amb la ciutadania.¹¹ El 2016 aquest museu presentava, com una de les seves opcions estratègiques de futur, l'obertura d'una nova seu al centre històric de Rotterdam, just al costat de l'Ajunta-

ment: «aquí la història de Rotterdam, la ciutat de cor jove i ànima antiga, s'expressa de maneres noves».¹²

Uns mesos després, a Hèlsinki, obria també nova seu principal el museu de la ciutat, l'Helsingin Kaupunginmuseo, a la icònica plaça del Senat, en ple centre urbà. El museu s'ubica en un conjunt de cinc cases construïdes entre 1750 —la més antiga de la ciutat— i 1920. Es tracta d'un equipament d'accés lliure i ús ciutadà intensiu, amb una gran sala d'estar a l'entrada que en res no obliga a la visita: «el museu t'ofereix un espai perquè pensis, exploris i coneguis aquesta ciutat i la seva història, t'hi relacionis i acabis tenint-hi un vincle personal —i potser, fins i tot, t'enamoris de Hèlsinki».¹³ Al mateix emplaçament que el museu hi ha ubicada la seva Ciutat dels Nens, amb una aproximació molt suggestiva a diversos moments i aspectes del passat d'Hèlsinki a través del joc, pensada per incentivar el diàleg entre els més petits i els pares o avis que els acompanyen.

Frankfurt, per la seva banda, ha reinaugurat l'any 2017 l'Historisches Museum Frankfurt (Museu Històric). Dins el marc de la gran operació urbanística de restitució del nucli històric destruït durant la Segona Guerra Mundial empresa a les darreres dècades (després de la guerra s'havia optat, al contrari, per la seva reconstrucció amb arquitectura moderna), la seu del museu ha estat renovada i ampliada amb un edifici nou. El museu, que es troba vora el riu, forma part de l'eix cultural anomenat Museumsufer —la 'ribera de museus', vora el Main—, i en aquesta etapa que ara s'obre es defineix com «un espai d'informació, reflexió i debat sobre Frankfurt, que ofereix explicacions i antecedents sobre la història de la ciutat. Com a fòrum per als temes importants de la societat urbana, el museu contribueix a la comprensió del present i el futur de la ciutat».¹⁴

Actualment també està en ple procés de trasllat el Københavns Museum (Museu de Copenhaguen), que ha deixat el barri de Vesterbro per reobrir el 2019 a Stormgade, rere l'Ajuntament i al cor de la ciutat, «cosa que facilita encara més que sigui un museu per a tota la ciutadania de Copenhaguen i per als visitants de la ciutat. Aquest trasllat també permet col·laborar millor amb la resta d'institucions culturals de la zona». El museu ha fet així un camí d'anada i tornada: l'any 1956 es va traslladar del pis superior de l'Ajuntament al barri de Vesterbro i ara, sis dècades després, l'estil de treball ciutadà que ha consolidat ha donat ales al seu retorn a un emplaçament més cèntric, com «un punt de trobada natural per als residents i un fòrum de diàleg sobre el passat, el present i el futur de la ciutat», en tant que institució que

8. <<http://www.liverpoolmuseums.org.uk/mol/about>> (consulta: 2 agost 2018).

9. <<http://www.liverpoolmuseums.org.uk/about/corporate/strategic-plan/index.aspx>> (consulta: 2 agost 2018).

10. Renée E. KISTEMAKER i Elisabeth TIETMEYER (ed.), *Entrepreneurial Cultures in Europe. Stories and Museum Projects from Seven Cities*, Berlín, Verein der Freunde des Museums Europäischer Kulturen, 2010. Les ciutats participants foren Amsterdam, Barcelona, Berlín, Liverpool, Tallin, Volos i Zagreb.

11. Vegeu la idea d'un museu ambulant a: Irene van RENSELAAR i Nicole van DIJK, «The Urban Realm as Museum Laboratory. The Participation Programmes of Museum Rotterdam», *CAMOC News* (en línia), núm. 4 (2012), p. 1-3, <http://network.icom.museum/fileadmin/user_upload/minisites/camoc/PDF/Newsletters/CAMOC_Newsletter_2012_04.pdf> (consulta: 2 agost 2018).

12. <<https://museumrotterdam.nl/en>> (consulta: 2 agost 2018).

13. <<https://edition.cnn.com/style/article/helsinki-city-museum-opening/index.html>> (consulta: 2 agost 2018).

14. <<https://historisches-museum-frankfurt.de/en/ueberuns?language=en>> (consulta: 2 agost 2018).

FIGURA 2. L'Historisches Museum de Frankfurt (Fotografia: Simsalabimbam, Wikimedia Commons).

«assegura un aprenentatge al llarg de tota la vida mitjançant programes de formació i cocreació».¹⁵

A Viena, la qüestió de la centralitat urbana del nucli del museu de la ciutat (com es comentarà més endavant, s'ocupa de vint-i-dos espais patrimonials) ha estat motiu de controvèrsia. El 2017 van començar les obres de renovació i ampliació de la seu principal del Wien Museum a Karlsplatz, on finalment romandrà després d'una llarga polèmica sobre el seu possible trasllat cap a un emplaçament menys cèntric, vora l'estació central o bé a Morzinplatz.¹⁶ El projecte té un pressupost de 108 milions d'euros que el comú vienès ha decidit afrontar en solitari, com a gran obra pública municipal, i el museu ha adoptat una solució original per atendre fins al 2022 si més no el públic escolar: mentre durin les obres les exposicions es faran a les escoles.

Les propostes de renovació completa han arribat més recentment als museus de ciutat de les metròpolis globals de París, Berlín i Londres. En aquests casos, la projecció exterior ha tingut un pes superior en la ideació dels projectes que a les ciutats esmentades fins ara. El Musée Carnavalet, que depèn de Paris Musées, ja ha començat les reformes, amb el municipi ben conscient de la necessitat de renovar-lo. En paraules de l'alcaldessa, Anne Hidalgo, «la renovació del museu és un projecte prioritari per a l'Ajuntament de París, ara que Londres, Amsterdam i Nova York disposen de museus d'història que es justifiquen per la importància de la seva ciutat».¹⁷ Ha d'obrir de nou a final del 2019.

De més envergadura són les operacions en marxa a Berlín i Londres. L'any 2015, el Senat berlinès va proposar l'aleshores director de l'Amsterdam Museum per dirigir l'Stadtmuseum Berlin: tota una fita en la internacionalització dels museus de ciutat. El projecte berlinès comporta la renovació de les seves diverses seus, començant per la més històrica, el Märkisches Museum, on des del juny de 2018 l'exposició «Berlin ZEIT» aspira (com «Amsterdam DNA») a mostrar la ciutat en una hora: «la història de Berlín s'explica com el relat de la gent que hi viu. També hi tenen veu persones que habitualment no en tenen perquè no se les considera històricament importants».¹⁸ Així mateix, el museu és responsable de preparar per al 2019 l'exposició sobre Berlín i el món en el futur centre cultural del Humboldt Forum, que «explorarà la societat (urbana) i la seva gent, les condicions de vida i laborals i la natura que l'envolta, posant el focus en les qüestions relacionades amb la transferència d'idees, persones i coses cap a i des de Berlín, com també en la interdependència entre la ciutat i la resta del món».¹⁹ El museu de la ciutat esdevé així responsable d'un dels grans projectes de Berlín.

D'una dimensió similar, si no més gran, és el projecte de renovació del Museum of London, que també se situa en el punt de connexió entre el món local i el món global. El projecte de futur parteix del trasllat de la seva seu principal a l'antic mercat majorista de West Smithfield l'any 2021, en una gran operació urbana que té el suport de la City of London i la Greater London Authority, i per a la qual també es preveu una

15. <<https://cphmuseum.kk.dk/en/artikel/purpose-and-history>> (consulta: 2 agost 2018).

16. <<https://www.wien.gv.at/video/245762/Die-Zukunft-des-Wien-Museum>> (consulta: 2 agost 2018).

17. <<http://www.carnavalet.paris.fr/en/exhibitions/renovation-carnavalet-museum>> (consulta: 2 agost 2018).

18. <<https://www.en.stadtmuseum.de/exhibitions/berlin-zeit>> (consulta: 2 agost 2018).

19. <<https://www.en.stadtmuseum.de/humboldt-forum>> (consulta: 2 agost 2018).

campanya de finançament popular: «serà fonamental integrar el nou museu en una esfera pública més àmplia, treballant per consolidar l'àrea com a destinació cultural a partir de les oportunitats que brindaran la Culture Mile i l'arribada del Crossrail». El propòsit és incrementar el nombre de visitants amb un programa «que combini elements històrics amb d'altres del segle XXI», en un equipament d'entrada lliure. «Connectar amb els londinencs és un objectiu fonamental. Volem arribar als joves i als habitants dels barris de la perifèria i reflectir així la diversitat de la població de Londres. Esperem entrar en contacte amb més de 100.000 londinencs i demanar-los que ens ajudin a crear continguts per al nou museu [...]. I iniciatives com el London Borough of Culture generaran noves oportunitats per a connectar amb les comunitats d'arreu de Londres.»²⁰

Aquestes operacions de política local en pro de la centralitat dels museus de ciutat han format part, d'alguna manera, dels mecanismes compensatoris davant la gentrificació del cor de l'urbs. No són pocs els museus de ciutat que darrerament han insistit a considerar els residents de la ciutat com a objectiu primer i principal, per davant de la promoció del turisme. En quina mesura ja s'ha aconseguit? Fins a quin punt la tendència és general? Fins ara les actuacions han estat molt lligades a les decisions locals de cada ciutat i encara no hi ha estudis ni diagnòstics de conjunt per arribar a conclusions.

Tanmateix, no hi ha dubte que en els darrers anys s'ha estès la percepció del notable potencial que poden assolir els museus de ciutat. «Les ciutats», deia Paul Spies en la presentació l'any 2016 del nou projecte per a l'Stadtmuseum Berlin (Museu de Berlín), «són les “olles de pressió” d'una nova comunitat global superdiversa. I amb elles també canvien els museus de ciutat, que es troben immersos en una etapa de transformació. Els museus de ciutat poden esdevenir els analistes i catalitzadors de la identitat de la ciutat. Tenen la capacitat d'apel·lar als diversos actors i comunitats de la ciutat i convèncer-los perquè participin activament en la seva vida i la seva cultura».²¹ Combinant centralitat i policentrisme, Spies es referia en el seu projecte a les cinc seus del museu: Märkisches Museum, Ephraim-Palais, Nikolaikirche, Knoblauchhaus i Museumsdorf Düppel.

20. <https://www.museumoflondon.org.uk/application/files/4215/2646/1105/Museum_of_London_Strategic_Plan_2018-2023.pdf> (consulta: 2 agost 2018).

21. Declaracions de Paul Spies en roda de premsa, el 18 de juliol de 2016, a «Paul Spies stellt Zukunftsstrategie für das Stadtmuseum Berlin vor», <<https://www.stadtmuseum.de/aktuelles/paul-spies-stellt-zukunftsstrategie-fuer-das-stadtmuseum-berlin-vor>> (consulta: 2 agost 2018).

1.3. Policentrismes variables

Un bon nombre dels museus que acabem de presentar tenen múltiples seus per la ciutat, que tendeixen a ser, tot i que no sempre, espais qualificats del patrimoni cultural urbà. Quan en el darrer quart del segle XX es va intensificar i diversificar la valoració de testimonis construïts del passat,²² amb vista a establir un nou equilibri entre renovació i historicisme en els processos de remodelació urbanística, molts museus de ciutat van començar a incorporar noves seus, de naturalesa i localització molt variables. En alguns casos, la multiplicitat d'espais del museu venia de temps enrere, en d'altres s'adduïen nous motius conceptuals per a impulsar-la i en no pocs la concentració de la gestió obeïa a polítiques municipals d'estalvi. O tot plegat, alhora, amb fórmules d'organització molt diverses. Aquí cal dir de nou que encara estem mancats de monografies de recerca sobre el tema. En tot cas, des de les pàgines web, que s'han configurat com els nous espais institucionals de síntesi, els museus de ciutat han hagut de fer l'esforç d'explicitar els vincles entre els seus múltiples espais.

En alguns museus que tenen seus menors poc relacionades amb el relat urbà que substancia la seva seu principal no és rara l'opció de parlar de «la família del Museu» o expressions similars. És el cas de Frankfurt, que té el Museu dels Joves, excel·lent i molt integrat en el relat general, però que també comprèn els museus de la Porcellana i de la Caricatura, que són decididament molt específics. I a Stuttgart també es parla de «la família del Museu». A més de la nova i cèntrica seu principal inaugurada el 2018, disposa de tres *heimatmuseums* (museus locals de tradició alemanya, vinculats al concepte de *genius loci* d'un territori molt concret), el lapidari de la ciutat i la casa museu de Hegel. També podem esmentar aquí el cas de París. El Musée Carnavalet va incorporar l'any 2000 la Cripta Arqueològica de l'Île de la Cité i el 2002 les Catacumbes de París, presentats com «tres llocs dedicats a la història i memòria de París», ara com ara sense propostes compartides.

En altres ciutats, el museu se situa a mig camí entre el model anterior i el d'un museu amb espais patrimonials teixits per vincles programàtics. Aquest és el cas del Wien Museum, que opera com a organització municipal de museus amb vint-i-dues seus, les quals, d'una banda, cobreixen la història i el patrimoni de Viena —des de la *Vindobona* romana fins a la ciutat contemporània—, i de l'altra, ressegueixen la trajectòria de la cultura i les arts, amb les cases de músics i les tres seus del MUSA (Museum Startgalerie Artothek), dedicades a l'art contemporani. També és el cas d'Hamburg, on la fundació Historische Museen Hamburg

22. Françoise CHOAY, *L'allégorie du patrimoine*, París, Seuil, 1992.

FIGURA 3. Cases del Työväenasuntomuseo (Museu de l'Habitatge Obrer), que forma part del Museu d'Hèlsinki. Els interiors han estat restituïts per a diferents moments del segle xx (Fotografia: © Helsingin Kaupunginmuseo).

aplega un gran museu central d'història urbana junt amb el Museum der Arbeit (Museu del Treball), diversos espais museïtzats al port històric, el museu local d'Altona i algunes cases burgeses; ara té, en conjunt, nou seus. Un altre exemple, amb un model de relació entre espais museístics més articulat, és el del Muzeum Historyczne Miasta Krakowa (Museu d'Història de la Ciutat de Cracòvia), amb dinou seus, algunes d'incorporació molt recent. Cobreixen la història i el patrimoni des de la ciutat medieval fins al nostre temps, amb un pes notable dels espais dedicats a la Segona Guerra Mundial i la condició dels jueus, amb la sinagoga medieval de Kasimierz reconstruïda i la fàbrica d'Oskar Schindler. L'any 2010 el museu va obrir a les excavacions del subsol de la plaça del Mercat (Rynek Główny) un recorregut temàtic sobre el vincle històric entre Cracòvia i Europa, impulsat directament per l'Ajuntament amb fons europeus. Aquest és a hores d'ara l'espai més freqüentat del museu, per bé que la seva plasmació museogràfica, molt marcada pels efectes especials, ha estat motiu de polèmica. A Hèlsinki, per la seva part, el vincle de la seu principal amb el que el museu defineix com «les nostres altres seus» és la modernització de la ciutat, amb una casa burgesa de 1860, els habitatges obrers de principi del Nou-cents, el dipòsit de tramvies i les exposicions sobre la societat urbana a Villa Hakasalmi.

Hi ha, en tercer lloc, museus de ciutat que expliciten com una opció estratègica l'intent de teixir com més vincles millor entre els patrimonis i els relats de les seves diverses seus. Aquest cas és el del museu de Barcelona —com es comentarà al tercer apartat—, que malda per assolir un conjunt coherent d'espais patrimonials que relligui centres i perifèries en un relat obert de la ciutat. També és el cas de Berlín, que intenta vertebrar el Märkisches Museum —la seu tradicional—, l'Ephraim-Palais —dedicat a exposicions d'història cultural—, la Nikolaikirche —símbol de llarga durada de la ciutat—, la Knoblauchhaus —casa burgesa del Set-cents—, el Museumsdorf Düppel —poblat medieval reconstruït en format de laboratori d'ar-

queologia i microhistòria— i l'exposició sobre Berlín i el món al Humboldt Forum. A Lisboa, la proposta municipal formulada el 2015 per renovar el museu de la ciutat presenta el policentrisme com una opció fundacional: «El Museu de Lisboa és el nom nou del Museu da Cidade. És un nom que comporta un nou concepte, el d'un museu polinucleat, en el qual Lisboa i les seves històries es mostren des de múltiples perspectives. Els nuclis del Museu de Lisboa són cinc: Palácio Pimenta, Santo António, Teatro Romano, Casa dos Bicos i Torreão Poente.» Cal fer notar la coincidència de Berlín i Lisboa en una qüestió important: pel fet que les seves seus fundacionals, Märkisches Museum i Palácio Pimenta, es troben relativament allunyades del centre, han optat per tenir un espai expositiu més accessible: a Berlín, l'Ephraim-Palais, i a Lisboa, el Torreão Poente, que amb l'exposició «Futuros de Lisboa» ha donat molta visibilitat ciutadana al museu en el seu conjunt.

Esmentarem, per concloure, l'estret vincle que hi ha a Londres entre les seus del museu dedicades a la ciutat i al port: «Al Museum of London i al Museum of London Docklands connectem la gent amb l'experiència viscuda de la ciutat. La història que expliquem és la de l'espai i la seva gent, que evoluciona amb la interacció i l'intercanvi.»²³

2. El museu i la ciutadania

2.1. El dret a la ciutat i les seves derivades

Les grans ciutats tenen un paper cada cop més decisiu, mentre que el coneixement del món urbà i de la seva trajectòria fins al nostre temps sol ser limitat, fins i tot entre persones d'alt nivell cultural. L'estudi de les ciutats té un pes reduït en el currículum escolar, que cen-

23. <https://www.museumoflondon.org.uk/application/files/4215/2646/1105/Museum_of_London_Strategic_Plan_2018-2023.pdf> (consulta: 2 agost 2018).

FIGURA 4. Entrada a l'STAM, amb la imatge interactiva de Gant (Fotografia: © Stadsmuseum Gent).

tra les ciències socials a l'escala de la nació, i de tot plegat es desprèn un cert «analfabetisme urbà» que, paradoxalment, pot fins i tot créixer en l'era d'Internet si l'ús constant del geolocalitzador fa prestar menys atenció a l'entorn. No és una qüestió banal en un món urbà en què els efectes de la globalització, incloent-hi els grans desplaçaments migratoris i de refugiats, coincideixen en la vida quotidiana en tots els àmbits, i en què es poden propiciar tant el conflicte com, ben al contrari, l'entesa amb acords pràctics entre els uns i els altres en el frec a frec quotidià.

La vindicació del «dret a la ciutat», formulada l'any 1968 per Henri Lefèbvre i que ara ja recullen no pocs documents de ciutats —fins i tot la declaració final d'Habitat III a Quito el 2016—, esdevé tant o més fonamental avui que fa mig segle. Ara bé, es pot aconseguir més democràcia sense propiciar l'apropiació de la ciutat, que tothom pugui fer-se-la seva? És possible aquesta apropiació sense tenir la capacitat de conèixer-la i descodificar-la?

Els museus de ciutat poden resultar molt valuosos dins el marc de les polítiques inclusives per trencar barreres entre cultura i educació, introduint els temps i els espais de la ciutat en el bagatge cultural compartible a l'abast de tots els ciutadans: poden, així, tenir un paper cabdal en l'exercici del dret a la ciutat i en la construcció de la ciutadania, amb una capacitat de resposta ràpida, com s'ha vist a l'hora de proposar programes que inclouen entre les seves previsions els refugiats. No menys important, però, és el paper que poden exercir a l'hora de reformular les mirades sobre la ciutat i incidir en les modalitats de visita urbana, en l'horitzó, encara per treballar, d'unes pràctiques turístiques sostenibles.

El museu de la ciutat de Gant, l'STAM, reformat per complet i reobert el 2010 amb el propòsit de «connectar la gent d'avui amb la història i mirar el futur de la ciutat», té al sòl de l'entrada un plànol enorme basat

en una fotografia aèria sobre el qual es pot caminar. El plànol, interactiu, permet orientar-se en els temps i espais de la ciutat com a pas previ a la visita de l'exposició estable «La història de Gant», en què «el circuit permanent segueix un ordre clarament cronològic per les sis sales del museu, cadascuna de les quals encapsula un període de la història de la ciutat», i que presenten també eixos que les connecten amb l'actualitat. Tanmateix, al web del museu s'adverteix que «la peça veritable de l'STAM, la seva raó de ser, és la ciutat per ella mateixa. La visita no és completa sense la visita de Gant. Per als visitants que hi passen un o més dies, l'STAM proporciona una introducció cultural i turística ideal. Per als qui ja hi han estat abans, aporta nova llum sobre la ciutat. I per a la gent de Gant és una casa oberta que els convida a participar en tota mena d'activitats».²⁴

El sentit del que ofereix el museu varia segons si els seus visitants són locals o de fora, però en tots els casos l'objectiu és el mateix: que es puguin fer seva la ciutat de Gant. Arribats a aquest punt, convé començar a diferenciar i desgranar les implicacions del «dret a la ciutat» en el sentit en què aquí el comentem. És, alhora, «dret al barri» —el món de la proximitat viscut des de dins i situat des de fora— i «dret al centre», com a apropiació simbòlica de l'espai públic de representació urbana que concentra elements del patrimoni cultural significatius del conjunt de la ciutat. I també és, alhora, «dret a la memòria» —dels passats que encara són vius i ens interpel·len en el present— i «dret a la història», com a coneixement de la trajectòria urbana en la llarga durada a partir dels testimonis materials i els relats historiogràfics.

Més enllà de la ciutat de cada dia, el «dret a la ciu-

24. <<http://stamgent.be/en/events/een-permanente-tentoonstelling>> i també <<http://stamgent.be/en/about-stam/wat-is-het-stam>> (consulta: 2 agost 2018).

tat» no podria concretar-se si no fos perquè és possible comparar entre ciutats i visitar-les. El dret a la ciutat inclou, així, els visitants, entesos com a ciutadans temporals; és també el que som nosaltres quan anem a una altra ciutat. Una altra cosa és el negoci turístic i el seu impacte sobre els residents i sobre els mateixos visitants, que requereix mesures reguladores per evitar els efectes depredadors. I en això els museus de ciutat són molt més part de la solució que no del problema, ja que poden oferir no tan sols noves mirades, sinó també maneres alternatives de visitar la ciutat.

Aquest objectiu, però, exigeix una base conceptual forta. En els darrers temps hi ha hagut una preocupació important per les formalitzacions museològiques i pels estudis de màrqueting cultural, però no ha estat igualment intensa la reflexió sobre els seus relats. En aquest sentit, es troba a faltar més connexió dels museus de ciutat amb els estudis urbans en general i amb la història urbana en particular a l'hora d'atendre el multiescalat de temps i espais: els espais veïnals o de proximitat no es poden situar i explicar sense el conjunt de la ciutat, que cal considerar com a escala de referència fonamental, en la qual conflueixen tant els microprocessos urbans com l'impacte dels esdeveniments globals, continentals i nacionals.²⁵ El fet, però, és que la relació dels museus de ciutat amb la història s'ha tornat vergonyant, just quan més convindria insistir i afinar en les explicacions històriques.

2.2. A favor de la història urbana

El terme *història* ha estat fins i tot eliminat del nom d'alguns museus amb motiu de la seva renovació. L'Amsterdam Historisch Museum va treure del seu nom la referència a la història i va passar a dir-se Amsterdam Museum el 2011, pocs mesos abans d'obrir l'exposició «Amsterdam DNA». A la veïna Rotterdam s'ha fet bandera explícitament de l'eliminació del concepte: «En els darrers anys, el museu ha tornat a canviar d'objectius i ambicions. La ciutat transnacional contemporània, i no la ciutat del passat, ha esdevingut l'element central de les seves polítiques museístiques. L'any 2010 el terme *històric* va caure del nom del museu, que ara es diu Museum Rotterdam.» I en altres casos en què per motius institucionals s'ha mantingut el nom, la reorientació s'ha explicat en la presentació general. A Frankfurt, per exemple, el web subratlla que, amb la renovació completada el 2017, «l'Histo-

risches Museum Frankfurt s'ha transformat de museu dedicat a la història en museu de ciutat de la metròpoli».

S'ha de dir que, en tots tres museus comentats, l'organització interna ha mantingut en bona mesura un criteri històric en les mostres més estables. Si la desaparició del terme *història* del nom d'aquests i d'altres museus de ciutat fos tan sols fruit del desig de subratllar que són institucions dedicades a la ciutat i capaces de dialogar amb les preocupacions actuals, no faria falta parlar-ne. El fet és, però, que sovint la qüestió va més enllà. No és rar, fins i tot en converses entre responsables de museus de ciutat a les reunions organitzades pel CAMOC, sentir parlar de manera despectiva d'una «*història oficial*», considerada un constructe intel·lectual legitimador de les elits en contraposició a una suposada «*memòria popular*», que seria una expressió del passat amb dosis més elevades de veritat, obtinguda pel museu gràcies a la participació en el seu projecte de comunitats molt diverses.

Amb aquesta banalització que devalua tant el terme *història* com el terme *memòria* es fa difícil poder situar en marcs temporals i espacials amplis cada procés i cada comunitat. Una museologia centrada tan sols en el vincle entre una comunitat i el seu territori concret, com la postulada el 1984 en la Declaració de Quebec per la Nova Museologia,²⁶ pot resultar radicalment participativa, i en aquest sentit ha de ser benvinguda, però fàcilment pot quedar-se en una representació celebrativa i autoreferent de la comunitat. Si els ecomuseus han pogut donar raó d'una manera satisfactòria de comunitats cenyides a un ambient natural, social i cultural ben delimitat, no és aquest el cas de la complexitat urbana en general ni dels barris populars en concret. Canviar el subjecte, de les elits a les classes subalternes, no eximeix de la necessitat d'una explicació històrica que permeti situar i narrar les relacions socials, culturals i polítiques i la seva sedimentació en la trajectòria urbana. Un presentisme sense domini dels passats de la ciutat difícilment podrà ajudar a imaginar els possibles futurs alternatius.

Si com a paradigma substitutori de la història urbana es proposa l'adopció d'una etnografia centrada en el passat i el present de la vida quotidiana, el resultat poden ser exposicions i activitats molt atractives i inclusives, però no és segur que a mitjà i a llarg termini resultin útils com a coneixement social i cultural a favor d'uns ciutadans més lliures. Queda aprofundir sobre quins poden ser els relats històrics, transdisciplinaris i a múltiples escales als quals no haurien de renunciar els museus de ciutat.²⁷ El qüestionament de la història que

25. Una reflexió general al respecte, amb la perspectiva d'haver estat escrita ja fa més d'un quart de segle des d'un institut de secundària a la perifèria de Barcelona, a: JOAN ROCA I ALBERT, «Recomposició capitalista i perifèrització social», a JOAN ROCA I ALBERT i MAGDA MESEGUER (COORD.), *El futur de les perifèries urbanes: Canvi econòmic i crisi social a les metròpolis contemporànies*, Barcelona, Institut Barri Besòs, 1994, p. 509-788.

26. PETER DAVIES, *Ecomuseums: A Sense of Place*, Londres, Continuum, 2011.

27. Aquest fou el tema principal en la reunió fundacional a Barcelona, el 2010, de la City History Museums and Research

aquí ens ocupa no és aliè a la freqüent barreja de plans entre història nacional i història urbana. El procés històric no va necessàriament «de dalt a baix» i la història de les grans ciutats, si més no, no pot entendre's com a mer exemple local de la trajectòria de la nació. Les ciutats no repliquen «en petit» la història nacional, sinó que presenten una trajectòria i una periodització pròpia i de vegades fins i tot contràctica.

Val a dir, però, que no sempre hi ha els estudis necessaris a l'abast. Fins i tot en els casos en què la història urbana té una presència suficient a les universitats properes, difícilment es pot concentrar la recerca en una ciutat concreta. A moltes ciutats es disposa de recerques ambientals i socials abundants per al temps present, però no d'història urbana i de geografia històrica: el seu estudi sistemàtic és difícil d'impulsar sense el suport de l'arxiu o el museu de la ciutat.

D'aquí la importància dels museus de ciutat com a centres de coneixement. Els museus de ciutat no poden limitar-se a l'estudi científic dels seus objectes, sinó que a més han de poder impulsar la recerca pròpia per nodrir els relats de ciutat en els quals incardinem els seus objectes i espais patrimonials. Aquestes reflexions, entre d'altres en pro d'una nova museologia urbana, són les que l'any 2013 van portar el City History Museums and Research Network of Europe a elaborar i fer pública The Barcelona Declaration on European City Museums.²⁸

3. El cas de Barcelona

Barcelona va experimentar una gran renovació a l'alba de la democràcia, nodrida per dècades de reflexió sobre la metròpoli i capital de Catalunya, esperonada per les reivindicacions veïnals i per la necessitat de buscar sortides a una economia urbana industrial en crisi i galvanitzada per la consecució dels Jocs Olímpics, que oferien la possibilitat de situar Barcelona al mapa mundial. La ciutat aconseguí un gran prestigi que situava en primera línia tant l'espai públic com els equipaments culturals, entesos també com a part de l'esfera pública.

Amb el pas del temps, la qualitat dels espais públics ha quedat avalada per una trajectòria internacionalment reconeguda, però les polítiques urbanes no han

tingut tant èxit en el camp patrimonial i cultural. A partir de 2003 hi va haver un debat intens sobre els patrimonis i els paisatges fabrils que ha donat fruit i ha ampliat la sensibilitat en aquest respecte, mentre que la valoració singularitzada i sense context urbà de les grans obres de Gaudí i els modernistes ha propiciat un *boom* turístic difícilment sostenible. Pel que fa als equipaments culturals, en les dècades passades van experimentar un gran salt endavant tant els de capitalitat com els de barri. S'ha donat així un impuls notable a la cultura d'excel·lència, per un costat, i a la cultura social, per l'altre; però la dualitat del model l'ha fet menys eficaç a l'hora de teixir vincles entre les dues xarxes i nodrir la creativitat urbana.²⁹

En els darrers anys, a l'alba del que es comença a perfilar com una segona transició urbana, l'impuls ciutadà a favor de la confluència entre paisatges, patrimonis i espais culturals ha afavorit l'aparició de noves fórmules de confluència cultural i patrimonial, com és el cas de les fàbriques de creació, per exemple. I en aquest punt precís és on el MUHBA (Museu d'Història de Barcelona) es troba immers en l'intent de perfilar, a cavall de les polítiques culturals i les polítiques urbanes, una institució capaç d'actuar en múltiples ambients i territoris i de crear coneixement, espais patrimonials i activitats sense dividir entre cultura d'excel·lència i cultura social ni entre recerca i programació pública, innovació i difusió, centres i perifèries, museu i espai públic, inclusió social i promoció econòmica.

3.1. En cerca del diàleg entre espais i relats

Els museus *de* ciutat han de ser també museus *a* la ciutat. Sense perdre la condició de *museu de la ciutat*, el MUHBA ha de poder actuar alhora com a *museu de proximitat*. El seu relat, situat dins dels paràmetres de la història urbana, des de *Barcino* fins al començament del segle XXI, ha de permetre produir coneixement i patrimoni relacionant els diferents replans en la trajectòria històrica de Barcelona, metròpoli mediterrània global amb una vida intensa als seus barris i capital nacional de Catalunya.³⁰

Per avançar en aquest objectiu de poder situar moments i mons molt diversos dins d'un mateix procés

Network of Europe. S'adoptava la història urbana com a paradigma explicatiu principal, sense renunciar per això a aportacions des d'altres disciplines. Hi assistiren museus de ciutat i centres de recerca de Roma, Torí, Ljubljana, Viena, Cracòvia, Riga, Estocolm, Copenhaguen, Hamburg, Berlín, Luxemburg, Amsterdam, Anvers, Liverpool, Madrid, Lisboa i Barcelona (Hèlsinki es va excusar en el darrer moment).

28. La Declaració de Barcelona sobre els museus de ciutat europeus fou proposada i debatuda a la Sala de Martí l'Humà del MUHBA per la City History Museums and Research Network of Europe en la seva trobada de 2013: <<https://cityhistorymuseums.wordpress.com>> (consulta: 2 agost 2018).

29. Joan ROCA I ALBERT, «Urban Inclusion and Public Space: Challenges in Transforming Barcelona», a Caroline W. KIHATO, Mejgan MASSOUMI, Blair A. RUBLE, Pep SUBIRÓS i Allison M. GARLAND (ed.), *Urban Diversity: Space, Culture and Inclusive Pluralism in Cities Worldwide*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2010.

30. Joan ROCA I ALBERT, «Reinventing the Museum of Barcelona», *CAMOC Museums of Cities Review* (en línia), núm. 3 (2017), p. 4-8, <http://network.icom.museum/fileadmin/user_upload/minisites/camoc/CAMOCReview_No.3__web2_R_01.pdf> (consulta: 2 agost 2018).

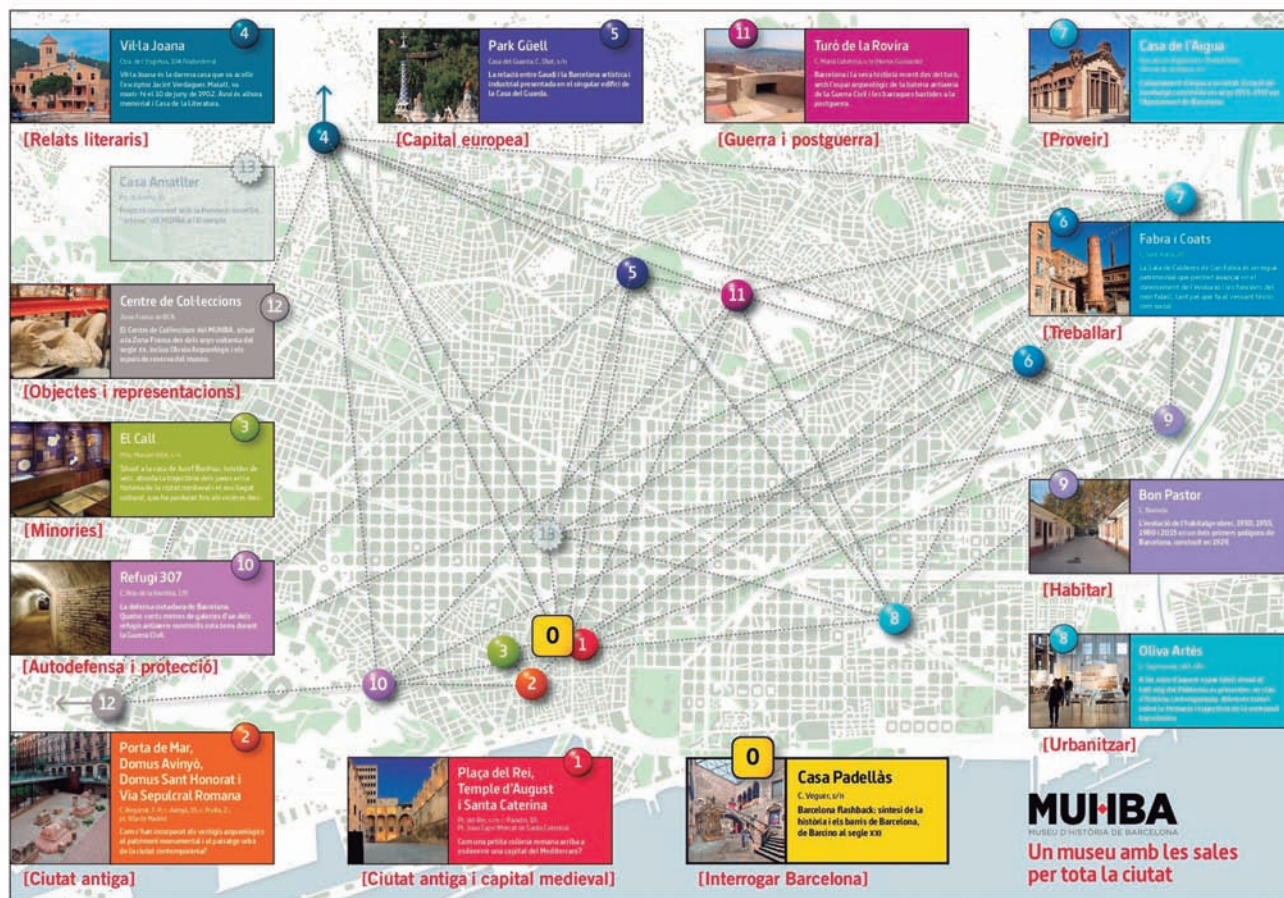

FIGURA 5. Definició dels espais patrimonials o sales urbanes del MUHBA en l'esquema museològic de 2018 (Figura: Arxiu MUHBA).

històric cal poder abordar amb museologies de perfil similar els espais de la colònia romana, l'esplendor medieval del Palau Reial, el món laboral de la fàbrica Fabra i Coats, l'Eixample i el Modernisme, la invenció del Park Güell o la bateria antiaèria i les barraques del Turó de la Rovira. En suma: cal un museu en el qual les sales distribuïdes per la ciutat —que digitalment es poden unificar com a museu virtual— no constitueixin àmbits estancs, ni tan sols subseus o seccions, sinó polaritats entrelaçades.

Les actuacions en pro d'un museu participatiu que sigui relat i retrat de ciutat i barris alhora, com s'expressava en el Pla estratègic del museu presentat l'any 2008, han anat avançant de manera experimental per fer-ne una àgora cultural al servei de barcelonins i visitants de fora, com a node de coneixement, xarxa d'espais patrimonials i centre de programació en múltiples formats. Entre les consideracions que guien el projecte hi ha les següents:

1) La consolidació com a centre de coneixement, amb participació ciutadana i en col·laboració amb altres institucions i entitats, enfocat cap a la recerca i el debat en història urbana, creació de patrimonis i paisatges i formes alternatives de turisme i de visita de la ciutat.

2) L'ampliació com a laboratori d'R+D+I en tecnolo-

gia digital, 3D i realitat virtual, en arqueologia i col·leccions i en la creació de nous formats expositius, escrits i audiovisuals.

3) La consolidació dels estudis de postgrau, amb tres programes: patrimoni i paisatge, relat històric i itineraris urbans, i en relats literaris i representació de la ciutat, amb una atenció especial a la renovació de les modalitats de visita urbana, pel seu impacte en les pràctiques turístiques.

4) La renovació de l'equipament i l'extensió del Centre de Col·leccions que allotja l'arxiu arqueològic i les sèries d'objectes del museu, per fer-ne un centre d'R+D+I en tractament de materials arqueològics i en creació i conservació de béns mobles, que també pugui tenir una nau per a grans peces. El Centre també hauria de reunir millors condicions per a rebre visites.

5) El tractament més coordinat possible de les polítiques de paisatge i patrimoni urbà amb els projectes i les actuacions del museu. No es tracta de «museïtzar la ciutat», sinó de «ciutadanitzar el museu».

6) La consideració a doble escala, el barri i la metròpoli, de l'espai urbà i de l'esfera pública, a l'hora de valorar quins espais patrimonials poden ser més valuosos dins d'aquest museu-xarxa.

7) La vertebració, a partir de les consideracions anteriors, d'una xarxa d'espais patrimonials eficaç i

sostenible amb el mínim de recursos possible, present a tots els districtes de la ciutat.

8) L'aposta per un relat museístic general porós, obert i renovable, basat en la interrogació més que en l'assertió, que a partir de la història urbana permeti interrogar la ciutat des de múltiples perspectives i proporcionis criteris per a la creació de nous patrimonis.

9) La creació d'un *meeting point* d'acollida i interrogació sobre la història de la ciutat a la Casa Padellàs, vinculat a la reapropiació ciutadana del nucli antic i concebut com a Casa de la Història de Barcelona que relligui el conjunt del museu com a museu-àgora i museu-escola.

10) L'atenció específica al període industrial i els mons de l'obrerisme i la burgesia en la formació de la metròpoli contemporània, base sobre la qual s'assenten les transformacions urbanes més recents.

11) La configuració del museu dins del sector públic com a *empresa cultural ciutadana*. Com a portal i mirall de la ciutat, el museu crea, produeix i distribueix béns i serveis per poder conèixer i fer-se pròpia Barcelona:

a) *recerques i estudis* en història urbana, patrimoni cultural i atenció ciutadana;

b) *nous patrimonis* mobles (arxiu arqueològic i col·leccions) i immobles (espais arqueològics i edificis);

c) *productes culturals* en múltiples formats (diàlegs i seminaris; publicacions i app; exposicions; documents; gastronomia històrica de Barcelona; carta històrica de Barcelona; museu virtual, etc.);

d) *serveis personals* amb propostes adaptades als visitants: barcelonins, turistes, immigrants, refugiats (projecte Welcome to Barcelona), escolars (projecte Interrogar Barcelona) i altres col·lectius (projecte Estimul'art Alzheimer).

12) La valoració i potenciació del museu com a agent de desenvolupament social i cultural, com a agent econòmic local, amb impactes directes i indirectes en l'activitat urbana, i com a agent exportador de *know how*, en tant que centre d'R+D+I en arqueologia, col·leccions, museologia, patrimoni i paisatge, tots ells camps en ràpida expansió a escala mundial.

3.2. Política cultural i polítiques urbanes

El MUHBA ha estat policèntric gairebé des dels seus orígens, en temps d'Agustí Duran i Sanpere, per bé que el salt més enllà del nucli antic —a banda de Vil·la Joana, relacionada amb el museu des de 1962— s'ha produït en les darreres dècades, amb episodis notables com la presència des de 2002 al Park Güell. A partir del Pla estratègic de 2008 s'ha intensificat el propòsit de crear i teixir un conjunt d'espais patrimonials que, mantenint cadascun la seva perspectiva temàtica, tinguin un encaix rellevant en el traçat d'un retrat de conjunt de Barcelona.

Les seus del museu mostren actualment la colònia romana sota la plaça del Rei, al temple d'August i en altres espais arqueològics; l'urbs medieval, amb el Palau Reial i el barri jueu; la ciutat industrial, amb les qüestions del proveïment a la Casa de l'Aigua, el treball a Fabra i Coats i l'habitatge al Bon Pastor; l'ambició de capitalitat al Park Güell; la defensa antiaèria republicana i el barraquisme de postguerra al Refugi 307 i al turó de la Rovira; l'urbanisme de la metròpoli a Oliva Artés, i la ciutat literària a la Casa Verdager de Vil·la Joana. Tots aquests espais, al centre i a la perifèria de la ciutat, han d'estimular tant la recerca sobre els temes que substancien, per obligar el museu a un impuls renovador constant, com els vincles amb la ciutadania en tant que equipaments territorialitzats i presents, si és possible, als deu districtes municipals.³¹

Aquest sistema de museu amb «sales urbanes» necessita, per ser consistent, la creació d'un espai de síntesi interrogativa a la Casa Padellàs, la seu inicial del museu oberta el 1943 al cor del nucli històric, que cal renovar com a Casa de la Història de Barcelona. I aquest epicentre explicatiu ha de formar tàndem amb l'epicentre d'objectes en reserva i en tractament al Centre Col·leccions de Zona Franca.

A poc a poc, el museu emergeix com un equipament cultural i social, de ciutat i comunitari alhora, en la confluència entre les polítiques culturals i les polítiques urbanes. Tot seguit mirem de presentar quatre exemples de natura molt diversa.

3.2.1. La Casa Padellàs i Ciutat Vella

L'espai articulador del museu, que s'ha concebut com a «casa de la història de la ciutat» a la Casa Padellàs, ha de disposar d'una planta baixa que serà museu àgora —oberta a tothom, d'accés lliure— i museu escola —per fer-hi estades escolars—; dues plantes per a una exposició ideada com a «taller per llegir la ciutat», amb objectes, documents i imatges que interroguin Barcelona i la seva història en un recorregut visitable en molt poc temps, i una altra planta com a espai de confluència de les activitats de recerca i debat del museu: un espai d'R+D+I obert a la ciutadania.

La reinvençió del MUHBA a la Casa Padellàs ha d'estimular també una nova definició de l'espai al seu entorn i el seu ús ciutadà, repensant el barri Gòtic, que fou creat a partir de les ideacions historicistes del Noucents.³² I al conjunt de Ciutat Vella, sobretot al Raval,

31. Joan ROCA I ALBERT, «Los riesgos de la nueva dimensión urbana», a Josep M. MONTANER i Joan SUBIRATS, *Repensar las políticas urbanas*, Barcelona, Diputació de Barcelona, 2012, p. 54 i seg.

32. Joan ROCA I ALBERT, «Per un museu de la ciutadania. Expressar la perifèria, reteixir el centre i relatar la ciutat», *MUHBA Butlletí* (Barcelona), núm. 31 (2015), p. 8-9.

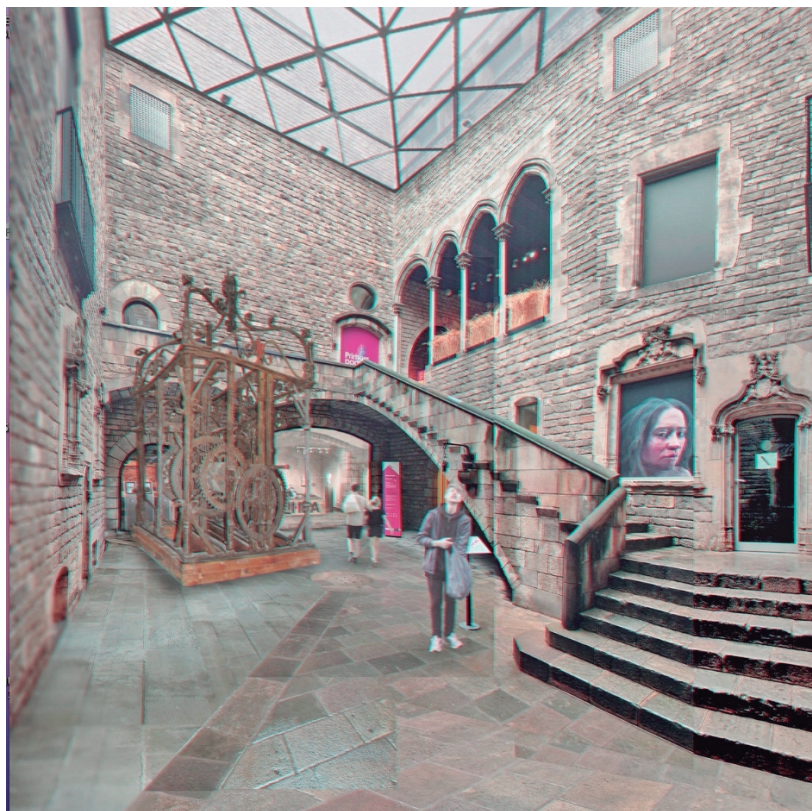

FIGURA 6. Una imatge futura del pati de la Casa Padellàs, espai de confluència entre els diferents usos del museu presidit pel rellotge dels Flamencs de 1576 (Figura: Arxiu MUHBA).

ha començat la revaloració patrimonial d'un altre gran passat històric fins ara poc considerat: la Barcelona fabril dins de muralles, bressol de la manufactura a l'occident de la Mediterrània al segle XVIII i de la indústria a vapor al segle XIX. Els estudis efectuats pel museu han estat d'utilitat al districte de Ciutat Vella a l'hora de protegir les cases fàbrica i altres elements del passat industrial. El MUHBA exerceix així el paper que ja havia tingut de manera destacada en temps del seu fundador, Agustí Duran i Sanpere, quan es van exhumar i restaurar un bon nombre d'elements patrimonials de la Barcelona antiga i medieval.

3.2.2. MUHBA Oliva Artés i l'Eix Pere IV

L'any 2008 el museu va optar per les naus de l'antiga fàbrica Oliva Artés com a espai idoni per a mostrar la metròpoli contemporània, amb un estil de funcionament de museu laboratori. El Poblenou era el lloc adient pel seu paper en totes les grans transformacions urbanes a la plana de Barcelona, des de l'alba de la ciutat manufacturera al segle XVIII fins avui mateix, incloent-hi la zona 22@. L'elecció de l'espai concret fou molt estudiada: Oliva Artés, al Parc del Centre del Poblenou, és a la cruïlla de l'eix metropolità que és l'avin-

FIGURA 7. Interior del MUHBA Oliva Artés, la seu dedicada a la metròpoli contemporània en format de museu laboratori, situada vora l'encreuament de Diagonal i Pere IV (Fotografia: © Arxiu MUHBA, 2015).

guda Diagonal amb l'eix ciutadà, patrimonial i d'innovació 22@bcn del carrer de Pere IV, vora els antics complexos fabrils avui reutilitzats de Can Ricart, Ca l'Alier i L'Escocesa, entre d'altres.³³

Les obres es van fer per fases, en un procés que mostra el potencial d'acoblar les polítiques culturals i les polítiques urbanes, com es veu si s'observa de quina manera ha progressat l'obra. El projecte fou elaborat des de l'Institut de Cultura de Barcelona en el mandat 2007-2011, les primeres fases de l'obra foren assumides en el mandat de 2011-2015 per l'àrea municipal aleshores denominada d'Hàbitat Urbà, i la fase següent l'ha feta seva en el mandat 2015-2019 el districte de Sant Martí. Al llarg de tres governs municipals de diferent composició política, el projecte del MUHBA a Oliva Artés ha anat fent camí perquè Cultura, Urbanisme i el Districte s'han considerat interpel·lats pel projecte en moments successius. No hi ha estat aliè, cal subratllar-ho, el suport persistent al projecte del museu per part de les entitats de l'entorn, com l'Associació de Veïns i Veïnes del Poblenou, l'Arxiu Històric del Poblenou i la Taula Eix Pere IV.

La decisió final del museu d'optar per Oliva Artés, descartant alternatives anteriors, no fou aliena a la seva situació a la cruïlla entre les «dues diagonals» del Poblenou, territori estratègic en les transformacions de la Barcelona contemporània, des dels prats d'indianes fins al segle XXI. La presència del museu al bell mig de l'Eix Pere IV ja ha beneficiat, a hores d'ara, tant el museu com l'Eix. Per començar, els estudis sobre la senyalització del carrer i tot el que implica en les històries del Poblenou i de Barcelona els va elaborar i els va concretar en una proposta de senyalística pública el museu mateix, a petició del districte de Sant Martí i amb la col·laboració de l'Arxiu Històric del Poblenou. Dins el marc del funcionament del museu com a laboratori urbà, s'estan multiplicant les propostes de treball compartit amb el districte de Sant Martí, les entitats socials i veïnals que formen la Taula Eix Pere IV i institucions diverses del 22@bcn, com ara el Barcelona Institute of Technology for the Habitat, al bell mig de l'Smart City Campus.

3.2.3. Una «riba de museus» a l'extraradi vora el Besòs?

Oriol Bohigas exposava l'any 1986 al seu llibre programàtic *Reconstrucció de Barcelona* el principi de «sanejar el centre i monumentalitzar la perifèria» per refer la ciutat després del franquisme. La monumentalització i el recostat de la perifèria es confiaven a la creació d'un espai públic d'alta qualitat i a la preservació d'alguns vestigis rurals; tan sols s'apel·lava als testimonis de l'era

industrial en el cas d'edificis d'un interès especial, per la seva situació o la seva forma arquitectònica, potser perquè l'era industrial clàssica encara bategava. Quant als museus, la seva consideració, ja s'ha dit, era la d'institucions de la xarxa cultural de capitalitat, fet que tampoc no ha d'estranyar en un temps en què calia construir-la després de la dictadura.

Ara som en una altra fase que, com suara comentàvem, potser es podria anomenar de «segona transició cultural», si més no pel que fa a l'organització dels equipaments. El museu ha de ser actiu en el perfilament d'aquest nou paradigma. N'és un exemple la proposta que des del MUHBA s'ha sotmès a debat sobre la possibilitat de considerar tot un seguit d'elements museístics i patrimonials al llarg de l'eix del riu Besòs com una «riba de museus», de Montcada al mar.

Tot plegat, un eix patrimonial i cultural en una zona de l'extraradi metropolità amb vocació de construir una mirada des de la perifèria cap al centre. El MUHBA aportaria a aquesta «riba de museus» del Besòs quatre nodes museístics, articulats entre ells i amb els altres espais patrimonials del museu a través de verbs fonamentals de la vida urbana: *proveir* (Casa de l'Aigua de la Trinitat), *treballar* (fàbrica Fabra i Coats), *habitar* (cases barates del Bon Pastor) i *metropolitzar* (creixement urbà i metròpoli al MUHBA Oliva Artés). A aquests nodes s'hi podrien afegir, amb la definició conceptual adient i a través del Pla de barris i el Consorci del Besòs, la Casa de les Aigües de Montcada, la Fundació Museu Historicosocial de la Maquinista i Macosa, el Museu de la Immigració, la Torre de les Aigües del Besòs (i Macosa), les Tres Xemeneies de la central tèrmica i potser d'altres.

3.2.4. Centre de Col·leccions i dinamització industrial

El museu té el seu Centre de Col·leccions al bell mig del polígon de la Zona Franca, una àrea econòmica que disposa d'un ens de gestió propi, el Consorci de la Zona Franca, i que durant la segona meitat del segle XX ha estat el gran districte industrial de l'automòbil i el proveïment alimentari. Al polígon de la Zona Franca hi ha arribat fa poc el metro, i a través del Pla Delta es pretén que sigui un territori més sostenible ambientalment i més vinculat a la ciutat, amb un urbanisme més permeable i amb més espais públics, i amb més activitats productives innovadores.

El Centre de Col·leccions del MUHBA és, probablement, la principal indústria cultural del polígon. Des del museu s'ha començat a repensar-lo com un viver tecnològic i difusor d'expertesa professional en el camp de l'arqueologia, a l'arxiu arqueològic, i en els camps de la restauració i documentació, a les sales de reserva. No poques empreses hi acudeixen diàriament per efec-

33. Se'n pot seguir la trajectòria a: Salvador CLARÓS, *Can Ricart i el patrimoni industrial de Barcelona*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2017.

FIGURA 8. Esbossos per a la ideació estratègica —conceptual i urbana— del museu, 2018 (Figura: Arxiu MUHBA).

tuar-hi treballs diversos i convindria estudiar com crear un clúster d'empreses dedicades al ram del patrimoni cultural. La proposta es completa amb l'ampliació del centre, que per poder conservar màquines, vehicles, art públic retirat i altres objectes de grans dimensions necessitaria una nau que reunís condicions tant per a custodiar-los com per a fer-ne un espai atractiu per a les visites ciutadanes, en consonància amb la voluntat d'incorporar la Zona Franca a un ús ciutadà més intens: una «Col·lecció Franca de Barcelona» amb les peces grans de la ciutat contemporània. Ambdues operacions combina-

des permetrien al Centre de Col·leccions passar de la seva condició discreta de magatzem de custòdia i cura de peces a la de ser un dels motors visibles del museu, també com a agent econòmic urbà.

4. Algunes conclusions

Entre les polítiques culturals i les polítiques urbanes, el planejament urbà del segle XXI hauria de tenir molt presents els múltiples potencials dels museus de ciutat

FIGURA 9. Sala dels metalls del MUHBA Centre de Col·leccions, al polígon de la Zona Franca (Fotografia: © Arxiu MUHBA).

com a catalitzadors d'un nou paradigma de promoció cultural, social, tecnològica i econòmica.

És necessària una nova generació de museus de ciutat que, a mig camí entre les polítiques culturals i les polítiques urbanes, vagin més enllà de contribuir a la revitalització sociocultural urbana per conformar un programa de generació de coneixement i producció de patrimoni cultural arrelat a la ciutat i obert al món. L'apoderament de les majories urbanes no vindrà del simple reconeixement de la seva diversitat, sinó que també requereix la capacitat de mostrar i explicar els mecanismes de la construcció social de la ciutat al llarg del temps.

La innovació en els àmbits de la història, el patrimoni, la ciutadania i la planificació urbana, entre d'altres, fa del museu un important centre d'R+D+I a la ciutat i el converteix en un pont entre l'apropiació de la ciutat i la seva història i l'aprofundiment en la democràcia cultural. La perspectiva històrica és cabdal per connectar «històries» i «història», és a dir, per poder situar múltiples trajectòries individuals en una trajectòria col·lectiva. En el dia a dia de les propostes del museu convindria evitar pràctiques museístiques basades en el mer reconeixement d'un col·lectiu, per assegurar sempre que aquest reconeixement s'acompanya de l'explicació o el coneixement estratègic que permet orientar-se i situar-se en els temps i espais de la societat urbana.

Els museus de ciutat no poden ser només «museus locals»; s'han de constituir en centres culturals en els quals la recerca sobre la història urbana, els objectes representatius i el patrimoni i el paisatge nodreixin un laboratori de formats múltiples: des de converses i seminaris fins a exposicions i publicacions; des dels espais patrimonials de la ciutat fins a itineraris urbans.

No es pot continuar conceptuant els museus de ciu-

tat com a mers receptacles patrimonials passius que tan sols es modernitzen per fer més atractiva la visita. La recerca per produir nou coneixement sobre la ciutat i el patrimoni superant les barreres entre cultura i educació, l'impuls a la construcció de ciutadania i la contribució a reformular la pràctica del turisme no haurien de ser funcions separades. Els museus són així agents culturals i socials urbans estratègics, però també agents econòmics, tant pel seu impacte directe i, sobretot, indirecte en l'economia urbana com per la seva capacitat de generar un *know how* cultural i patrimonial exportable.

Si considerem les múltiples dimensions de les ciutats, els museus de ciutat poden connectar i apoderar comunitats i esdevenir, alhora, nodes fonamentals de la innovació cultural i econòmica, amb propostes alternatives de coneixement de la ciutat per a residents i turistes. En aquest sentit, els museus de ciutat poden formar part dels antidòts davant la banalització del turisme i la gentrificació. El museu de ciutat ha de ser un servei estratègic, tant per al conjunt de la metròpoli com per als barris, com un reflex seu i una porta d'entrada a la ciutat, a fi de rebaixar els murs mentals entre residents, migrants, turistes i refugiats.

Els museus de ciutat són un portal d'entrada i un mirall de la metròpoli i els seus barris, ja que connecten espais i relats històrics i reconnecten centres i perifèries. Així, el museu té la capacitat de propiciar l'exercici del dret a la ciutat com a base per a una participació efectiva en la vida urbana. En aquest context, els museus de ciutat haurien de ser considerats institucions clau per a les ciutats del segle XXI i, per la seva especificitat en relació amb altres museus i institucions culturals, convé proposar a l'ICOM una nova definició de museu de ciutat com a institució que té per objectiu presentar i representar la ciutat i la ciutadania.

